

Eleonora Sava

A Kolozsvári Egyetemisták Folklórköre. Történet, kutatási módszerek, archívum

Előzmények

A jelen tanulmány három forrásanyagra támaszkodik: a kolozsvári Bölcsészkar Folklórkörének Archívumára (Arhiva Cercului de Folclor din Cluj, ACFC), az archívumot létrehozó kutatókkal készített interjúkra, valamint a téma jellegzetes könyvészetére.¹ A módszer tekintetében az Archívum (több mint 12 000 kartotéklap), illetve az azt létrehozókkal készített interjúk képeznek kiindulópontot.

A kutatás előzményeihez tartozik, hogy az ACFC, a nemzeti etnológia kontextusába helyezve olyan tanulmányt készít a helyi kulturális örökségről, melyben a terepen gyűjtött adatokat a kutató szubjektív és tudományos hálóján keresztül szűri meg. Az archivált dokumentumok ugyanis nem a valóságról írt egyszerű, áttetsző beszámolók, hanem annak konstrukciói: a néprajzi dokumentumok olyan, bizonyos román társadalmi-kulturális vetületekről alkotott szövegkonstrukciók, melyek a 20. század második felében végzett terepmunkák termékei. A terepen készült jegyzetek nemcsak az adott térbeli-időbeli kontextusba helyezett szociokulturális tényeket tükrözik, hanem készítjük egyéniségét, illetve a módszertani és episztemológiai szövegelőzményeket is. A dokumentumok vizsgálata azt mutatja, hogy a néprajzi szöveg is, mint bármely más szöveg, olyan szubjektív alkotás terméke, mely az adott kutatási területre, illetve a korszak módszertanára jellemző retorikára támaszkodik. Ha áttekintjük a sajtót, megvizsgáljuk a kutatók által használt szűrőket és figyelembe vesszük azt, hogy egy kutató kulturális jelenség általában többféleképpen

¹ A román folklorisztika történetével kapcsolatban lásd Caravia 2000, Datcu 2005, Zane 2007, Hedeşan 2008.

lett leírva, nyilvánvalóvá válik, hogy az archivált kartotékok azt tükrözik, amit Paul Atkinson „néprajzi képzelőerő”-nek nevezett (Atkinson 1990).

A Bölcsészkar Népköltészet tárgyának 1951–1992 közötti rendes tanára, Dumitru Pop által 1956-ban létrehozott Folklór Tudományos Diákkört a későbbiekben Nicolae Bot (1955–1992 között ugyanazon egyetem tanára), majd Ion Şeuleanu (1961–2006 között) vezette; mindketten az alapító nyomdokain haladtak. Az elsősorban a tudományos beállítottságú népköltészeti kurzushoz kapcsolódó Kör gyakorlati műhelyként született meg, melynek keretében a diákok megvitatták a szakirodalmat és néprajzi gyűjtéseket végeztek. A Kör valójában az egyetemisták beavatási közegeként működött, valójában a hiányzó szakképzés funkcióját töltötte be. A Kör tagjai közül egyesek a tárgy specialistái lettek és szakintézményekben folytatták a néprajzkutatást.

A Kolozsvári Egyetemisták Folklórkörének Archívuma és a kommunista Románia néprajzkutatási gyakorlata

Mennyiségi mutatók

A terepmunka az ország minden vidékére kiterjedt, a 41 romániai megye közül 25-ből gyűjtött adatokat. Betűrendben ezek a megyék a következők: Arad, Argeş, Bákó, Beszterce-Naszód, Bihar, Brassó, Dolj, Fehér, Gorj, Hunyad, Ilfov, Kolozs, Krassó-Szörény, Maros, Máramaros, Mehedinţi, Neamţ, Prahova, Suceava, Szatmár, Szeben, Szilágy, Teleorman, Temes, Tulcea. A területi megoszlás szerint e megyék nagy része Erdélyhez tartozik (a 25 kutatott megyéből 14²), a többi adat Havasalföldről (8 megye³) és Moldvából (3 megye⁴) származik.

Időbeli kontextualizáció: 1958–1993

A Kolozsvári Egyetemisták Folklórköre 1958-ban kezdte el a néprajzi terepmunkát és 1993 volt az utolsó év, amikor a Kör tagjai még „klasszikus”

² Szatmár, Máramaros, Beszterce-Naszód, Bihar, Maros, Fehér, Hunyad, Brassó, Szeben, Arad, Temes, Krassó-Szörény.

³ Argeş, Dolj, Gorj, Teleorman, Tulcea, Mehedinţi, Prahova, Ilfov megyék.

⁴ Suceava, Bákó és Neamţ megye.

eszközökkel dolgoztak (az információk helyszínen, golyóstollal, papírra/terepfüzetbe történő feljegyzése). 1994 után előbb hangfelvevő, majd filmkamerákat⁵ kezdtek használni. Mivel a recens néprajzi gyűjtésekből származó dokumentumokat más archívumok őrzik – amelyek audio- és videokazettákat, DVD-ket tartalmaznak –, a továbbiakban kizárólag a Folklórkör levéltárának kéziratait fogom elemezni.

Ideológiai kontextualizáció

Az Archívum működése nagyrészt a romániai kommunizmus időszakára esik. Az új politikai hatalom fellépése a társadalomtudományi és humán szakokat a két világháború közötti tradíciókkal való szakításra kényszerítette, a marxizmus-leninizmust mint egyetlen érvényes ideológiát írta elő, és betiltott minden más, „burzsoának”, „maradinak” bélyegzett szellemi beállítódást. A társadalomtudományi olvasmányok nagy részét kivonták a könyvtári használatból, „tiltott állományba” helyezték. A nyugati könyvészeti forrásanyag is elérhetetlen lett, mivel – főként a kommunizmus első évtizedeiben –, Románia a többi, szovjet ellenőrzés alatt álló országgal együtt vasfüggöny mögé kényszerült. A folytonosság megszakítása miatt a háború után az etnológusoknak nullpontról kellett újrakezdeniük minden tudományos tevékenységet.

Módszertani kontextualizáció

A Kolozsvári Folklórkör Archívuma kétféle kihívással találta szemben magát: képzési (a kolozsvári egyetem diákjainak bevezetése a folklórkutatásba) és tudományos (a néprajzi adatok gyűjtése és rendszerezése) feladatoknak kellett megfelelnie.

Elemzésem elején az archívum mozgatóerőit képező fogalmakra összpontosítok; ezek a következők: a gyűjtés (valójában az alkalmazott gyűjtési módszerek, illetve az idők során bekövetkezett módszertani változások) és a terepen gyűjtött anyag (koronként mi érdekelte elsősorban

⁵ A hangfelvevő készülékek jelen voltak ugyan a korábbi gyűjtésekkor, de csekély mértékben, mivelhogy számuk még elenyésző volt. Az 1970-es években például egyetlen magnetofon jutott egy egész csapatra.

a kutatókat, mit figyeltek meg, hogyan változtak/szinesedtek/bővültek/kontextualizálódtak a kutatási témák).

Az ACFC keretében zajlott kutatások periodizálása

Az Archívum története folyamán a Kör tagjai a néprajzi anyaggyűjtéshez más-másféleképpen viszonyultak, hiszen a referenciák és a módszerek változtak. Az archivált anyag alapján három olyan fejlődési szakasz különíthető el, mely a vizsgált időszak politikai, ideológiai, tudományos és akadémiai kontextusával függ össze. Az első szakasz 1958 és 1973 között főleg a folklórszövegek gyűjtését szorgalmazta, a hangsúly a folklorisztikai érdeklődésre tevődött. A második időszak 1974 és 1992 között a folklórkultúra kutatására összpontosított,⁶ az 1993-as év pedig a szubjektivitás előretörését hozta az élettörténetek gyűjtése által, lévén ez már a modern etnológiájához közelebb álló szemlélet. Mind a *gyűjtés* fogalma, mind pedig a *terepen gyűjtött anyag* szintagmája különféle szemléletek szerint alakult és kronológiájuk a folkloristikából az etnológiába való átmenetet szemlélteti.

1958–1973. A folklorisztikai érdeklődés kora

A korszak kutatói a terepmunka alatt elsősorban a folklórgyűjtést értették. A gyűjtés az objektív és statikus folklórtárgyról kialakított szemléletet tükrözi. Bár ez a fajta felfogás a klasszikus, realista és objektív⁷ etnológia paradigmájában helyezhető el, a kommunizmus idején a két világháború közötti korszak gyakorlatával és könyvészetével való szakítást jelentette. A kézikönyvek és a jól bevált módszerek hiánya arra kényszerítette a folklórkutatókat, hogy módszerüket tapasztalati úton dolgozzák ki. Ovidiu Bârlea, az egyik legfegyelmesebb etnológus 1969-ben jelezte

⁶ A szerző a második korszak sajátosságát a folklórszövegek összefüggésben, kontextusban való vizsgálatában látja. (*szerk. megj.*)

⁷ A klasszikus etnológia az objektív realizmus paradigmájába illeszkedik, mely a 19. század végi, 20. század eleji szépirodaloméhoz hasonlatos. Jellemzői a következők: „egy kultúra vagy társadalom teljes körű leírásának” szándéka, kívülálló narrátor, a kollektív III. személy („az X nép ekként cselekszik”) vagy a személytelen formák használata („úgy szokták csinálni”), gondot fordítanak arra, hogy a bennszülöttek nézőpontját megismerjék stb. (Mihăilescu 2007: 81–82).

– és nem ok nélkül – az elméleti jelzőpontok hiányát és a terep-munkamódszerek amatőr jellegét (Bârlea 2008: 12). E szakterületen az első tankönyvek az 1960-as évek vége felé⁸ jelentek meg, addig a kommunizmus kezdetétől fogva csupán amatőr kutatásokat végeztek, nem rendelkezvén egy jól körülhatárolt kutatómódszertani modellel. A kolozsvári Nicolae Bot professzor szigorú öniróniával írt korábbi, fiatal asszisztens korabeli hozzá nem értéséről, akinek az egyetemisták terepmunkáját kellett irányítania – de ez tulajdonképpen az őt felkészítő iskolának volt a hiányossága, és alapjában véve az egész szakterületé, melyben az adott történelmi korszakban dolgozott: „mentünk a falvakba, minden módszer nélkül, kérdeztük: nem tud-e egy éneket, néném? S ha tudott, leírtuk; de nem volt szó még abban az időben szokásokról, hitvilágról...” (Hedeşan nyomán, 2007: 134). A kutatók figyelme kizárólag a *hallható* felé irányult, igyekeztek minél több, közegéből kiragadott folklór szöveget lejegyezni. A népköltészetet „a kulturális javak művészi színvonalá” révén különítették el a néprajztól, ez előbbi elsősorban irodalmi szövegnek, „népművészeti alkotásnak” tekintették (Bârlea 2008: 11); a szöveggyűjtést főként esztétikai szempontok irányították. Így az 1958–1973 közötti időszakban archivált kéziratok egyes folklórműfajok tartalmi átiratai: találós kérdések, dojnák, balladák, mesék, csujogatások, siratók stb. Ezekből a kéziratokból olyan népköltészeti gyűjtemény állt össze, melyben semmit sem jegyeztek fel a kulturális adatok „életrajzáról”. Van ugyan közöttük néhány sematikus és általánosító rítusleírás, mely nem közvetlen megfigyelésből, hanem olyan beszámolókból származik, melyeket a vizsgált közösségek tagjai csupán vázlat szerűen meséltek el. A kutatók célkitűzése népi szövegek gyűjtése és archiválása volt, azzal a szándékkal, hogy ezekből később majd összeállítják a román folklór „korpuszát”. A célkitűzés tehát a statikusnak elképzelt, tárgyiasított népköltészet szemszögében fogant.

E megközelítésnek – korlátai ellenére – erős pontja volt a terep iránti érdeklődés, és mindaz, amivel ez járt: bátorság a nehéz körülmények közötti kutatáshoz, a diákoknak az etnológiai gyakorlatba való bevezetése, a népi kultúra rendszeres kutatására ösztönző kezdeményezések. Ezek hatására később a társadalomtudományokkal megszakadt kapcsolat újra helyreállt.

⁸ Pop 1967, illetve Bârlea 1969. A tárgyalt évtizedek egyetemi oktatói és diákjai számára Bârlea könyve a legfőbb, a terepmunkák módszereit illető elméleti referencia volt.

1973–1992. A folklórgyűjtéstől a népi kultúra kutatásáig

A korszak politikája és ideológiája végzetes csapást mért a kutatásra és az oktatásra: a megerősödött nacionalizmus és személyi kultusz Románia nemzetközi elszigetelődéséhez vezetett.

A Kolozsvári Egyetemisták Folklórköre keretében folyó kutatásoknak sikerült valamelyest kivonniuk magukat a hivatalos előírások alól. Bár az egyetem látszólag kénytelen volt a kommunista ideológiát követni, akadémiai szinten mégis sikerült helyet teremtenie az ellenállás számára. E szempontból az archívum a relatív szabadság helye lett, amely „néma”, kiadásra nem szánt dokumentumokat tárolhatott. Ezen felül pedig a relatív liberalizálódás időszakában (1958–1972), a szakterületnek az 1950-es években betiltott, alapvető könyvei újra forgalomba kerültek és ott is maradtak. Ezt a nyereséget már nem lehetett visszavonni. Ekkor kezdődhetett el kamatotzatásuk: a kolozsvári kutatók egy saját, árnyalt és terepre szabott módszertant dolgoztak ki. Nagy szerepet játszott ebben a nyugati bibliográfiával való kapcsolatuk. Kolozsvárt a népköltészetet oktató mindhárom előadó-tanár külföldi szakmai tanfolyamokon vett részt. Terepmunkáik során ők már nem csupán a szövegek, de az azokat hordozó kontextusok iránt is érdeklődnek.⁹ Ettől fogva a folklórt kulturális-, társadalmi- és kommunikációs eszköznek tekintették. Így kezdődhettek el az etnológiai nézőpontú kutatások, melyek a hagyományos kultúra egészének vizsgálatára irányultak.

Ettől fogva a kutatók nemcsak a *hallást*, de a *látást* is igénybe vették: a kartotékokra nemcsak szövegeket jegyeztek fel (amit a folklórkutató *hall*), de a kontextust is (amit az etnológus *lát*). A Kör a látókör kitágulását juttatja kifejezésre azáltal, hogy nevéhez hozzácsatolja az *etnológia* szót: Tudományos Etnológia és Folklor Diákkör.

Az Archívum kéziratai 1974-től kezdődően tükrözik a módszertani változásokat, ugyanis bizonyos eseményekről közvetlen megfigyelés után készültek kartotéklapok, rítusok (esküvő, temetés), bizonyos szocializáló szokások (vasárnap tánc) megfigyelése alapján. A szövegekhez fűzött

⁹ „Látván, hogy a jelenségek globálisak, [...] vagyis nem választható szét a zene a szövegtől, a dallam a táncról [...], a néprajzi terepmunka során [...] rájöttünk arra, hogy mindezek valamely szokás, rítus stb. keretén belül történnek, lejegyeztük hát azokat a dolgokat is. Ezek után a folklór, mely Brăiloiunál még csak zenei folklórt jelentett, globális folklórrá lett, mely magába foglalta a szokásokat is, a hiedelmeket is, mindent.” (Mihai Popot idézi Rostás 2003: 311–312).

személyes megjegyzések kiegészítik és megvilágítják a dokumentumok tartalmát, összefüggővé és életszerűvé teszik azokat. Az érdeklődés már nem kizárólag a szűkebb értelemben vett népköltészet felé, hanem a népi kultúrára irányul, mely sokkal tágabb és komplexebb, mint a kizárólagosan művészi jellegű megnyilvánulások.

Ebben az időszakban használt kutatási módszerek és eszközök a közvetlen megfigyelés, a kérdőív és a félig strukturált interjú. A közvetlen megfigyelést általában a rítusok és szocializációs kontextusok leírására használták. A megfigyelés több egy szűkebb értelemben vett módszernél: olyan eszköz, mely segítséget nyújt a társadalmi- és kulturális szféra megértéséhez.

Nicolae Bot professzor a diákjaival végzett terepmunka során következetesen használta a közvetlen megfigyelés módszerét. Szintén ő vezette be az etnológiai gyakorlatba a kérdőíveket, ezeket aide-mémoire-ként használták, ahogyan Dimitrie Gusti ajánlotta ezt a két világháború közti időszakban. Ugyanakkor alkalmazták a Ion Muşlea által 1930–1940 között összeállított kérdőíveket is. A bukaresti szociológiai iskola gyűjtéseinél a temetési rítusokra a Constantin Brăiloiu és Henri Stahl által kidolgozott kérdőíveket használták. Az idők során Nicolae Bot professzor a terepen folytatott konkrét tevékenységekhez igazítva módosította a kérdőíveket, közelítve ezeket ahhoz, amit az 1970-es évek román faluja kínálhatott a gyűjtőknek. A kérdőíveket ily módon már nem annyira egy adott témára alkalmazták, hanem a beszélgetőtárhoz igazított interjúkalauzként voltak használatosak, amelyek figyelembe vették a beszélgetőtárs népi kultúra hordozói kompetenciáját, illetve kommunikációs hajlamát. Így kerül a kolozsvári etnológiai gyakorlatba a komplex interjú módszere.

Ebben az időszakban az Archívumba került kartotéklapok tartalma nemcsak módszertani, hanem tematikai szempontból is változatosabbá válik: fokozódnak a népi mágiával, hiedelemvilággal kapcsolatos kutatások, amelyek a kommunizmus ideje alatt tabutémák voltak a kutatók számára.¹⁰ A tiltás

¹⁰ Ezek a témák elvéve megjelennek a Kolozsvári Egyetemisták Folkloorkörének első szakaszában keletkezett jegyzetekben, de számottevőek a második szakasztól lesznek. „A kommunista rezsim alatt tilos volt a népi kultúráról, gondolkodásról és vallásosságról (népi kereszténység, hiedelemvilág stb.) beszélnünk, megelőzendő, hogy mindez ütközzön a kommunista ideológiával. Ez volt az egyik oka annak, hogy 1989 után a romániaiak kutatásokat kezdtek közölni, mind néprajzi, mind antropológiai megközelítésben a népi gyógyításról (szövegeket és rítusokat egyaránt, de általános leírásokat is betegségekről, démonokról, gyógyítókról, a rítusokon használt növényekről, tárgyakról és más témákról.” (Olteanu 2008: 151)

ellenére a terepkutatások során ugyan érintették ezeket az aspektusokat, de a kutatási eredmények az adott időszakban nem voltak publikálhatók. Az archívum gazdag állományt őriz, amely a mágiával (a háztartás és a háziállatok mágikus védelme, mágikus gyógyítás, ráolvasások) és a jövődőléssel kapcsolatos adatokat tartalmaz.

A népi mitológia tudásanyagát olyan alakokról szóló történeteket és hiedelmeket is magába foglal, mint a vadlány [fata pădurii], az éjszaka embere [omul nopții], a sárkány [balaur], a sorsasszonyok [ursitoare], a kísértetek [strigoi], az ördög [diavol], a vârcolac, a csütörtök asszonya [joimărica], a kedd asszonya [marțolea], a csoma stb. Ugyanekkor jelennek meg részletes és átfogó információk az építkezési rítusokról, a román falusi élet alapvető foglalkozásaihoz (mezőgazdálkodás, pásztorkodás) kapcsolódó rítusokról, a népi kalendáriummal kapcsolatos ismeretekről, a kalendarisztikus rítusokról, a népi gyógyászattal, a jószokásokkal, a népi növénytantal és időjósással, az álmokkal kapcsolatos ismeretekről. A legtöbb kartotékplapot, amely módszertani és tematikai megújulást mutat, Nicolae Bot jegyzi, aki a legfigyelmesebb, legalaposabb, leglelkesebb volt azok közül a tanárok közül, akik terepmunkát végeztek a Kolozsvári Egyetemisták Folklórkörének keretében, egy olyan etnológus, aki nagyszerű felkészültsége és tapasztalata mellett a terepezés iránti igazi elhivatottsággal is rendelkezett.

1992 után. Az etnológiai szakasz

Az 1990-es év minden tudományterületen maximális nyitást eredményezett: szabadon lehetett beszélni a két világháború közötti modellekről, megjelenhettek korábban tiltólistán levő írások (Mircea Eliade könyvei, a Bukaresti Szociológiai Iskola tagjainak munkái stb.). Ez volt az etnológia és a kulturális antropológia intézményesülésének időszaka, szakmai társaságok, kutatási központok, múzeumok, akadémiai tagozatok megalapításával. Szintén ebben az időszakban változik a támogatások rendszere is. A kommunizmus évei alatt a terepkutatások támogatása az egyetem és a helyi hatóságok között oszlott meg, amelyek a Román Kommunista Pártnak alárendelve működtek.

Az 1990 utáni első években a támogatás ugyanúgy az egyetem és a helyi hatóságok között oszlott meg, utána egyre problémásabbá válik a helyzet. 1993 után a pénz más intézmények által finanszírozott projektekből

származik, így az ezt követő esztendőkből a terepmunka vagy kisebb-nagyobb léptékű projektek keretében valósul meg (a terepezés eredményei ily módon csupán az illető projektek lebonyolítóinak archívumában maradnak), vagy egyáltalán nem kerül rá sor, kerethiány miatt. Ez is egyik oka annak, hogy az archívum utolsó kartotéklapjai 1993. júliusi keltezésűek.

A kutatómódszertan terén az első években nem történnék látványos változások. 1990 és 1992 között a Kör folytatja tevékenységét a meglévő keretek között, a terepkutatásokban általában az addigi évekhez hasonló szemléletet alkalmazva. Hangsúlyeltolódás az 1993-as évek kartotéklapjaitól kezdve érzékelhető, ezek már az etnológiai szakaszt képviselik.

- a. A figyelem elsődlegesen a hagyományos falunak modern faluvá történő átmenetére irányul.
- b. Az érdeklődés már nem a népköltészet felé fordul, hanem a közösséget alkotó egyének magánélete felé; a kutatók elkezdnek az élettörténetekre figyelni.
- c. A mindennapi életre figyelő etnológiát szorgalmazzák, amely inkább az apró dolgokra figyel, a törekény és mulandó eseményekre.
- d. Módszertanilag a strukturálatlan és a félig strukturált interjúkat használják, az élettörténetet, előtérbe helyezve az egyént a közösséggel szemben, a személyes tapasztalatokat a közösségi normarendszerrel szemben, értékelve a szubjektivitást és az affektív emlékezetet. Ezek a módszerek a beszélgetőtársnak biztosítják a beszélés szabadságát, azt, hogy kinyilvánítsa véleményét, arról beszéljen, ami foglalkoztatja, minderről esetleges sorrendben, ahogyan a beszéd szabad folyása és az önkéntelen emlékezet előhívja az egyénből.
- e. A kutatók technikai eszközeinek modernizálódása a kutatástípusok alakulásához vezetett. Mivel a kommunizmus ideje alatt a kutatók egyetlen felvevőkészülékkel rendelkeztek, korlátozott adattárolási lehetőséggel, a terepen gyűjtött anyag majdnem teljes egészét papírra jegyezték le a beszélgetőtárs elbeszélésével egyidőben (a folklórszövegek diktálása, illetve a kérdőívek vagy interjúk esetén), vagy a tevékenység megfigyelésével egyidőben (a direkt megfigyelés esetén). A magnót sem indították el azt az interjú kezdetén, nem rögzítették az egész beszélgetést, csupán a kutatási témához szorosan kapcsolódó részeket, a népi szövegeket, az énekekre, rítusokra

vonatkozó közlést.¹¹ Amit az 1970-es években a kutatók nem rögzítettek – mert nem voltak felkészülve arra, hogy megtegyék, mások voltak a prioritásaik, mert a folklór a hagyományos felfogás szerint érdekelte őket, azaz mint kollektív alkotás, és nem annyira azok a partikuláris módozatok, amelyek révén a hagyományos kultúra hordozói megjeleníthetők –, kezd bevonulni az 1990 utáni etnológusok érdeklődési körébe. A kutatók tudatosítják magukban, hogy az élettörténetek értelmet, színt és életet visznek a sémákba és a szabályokba, tehát érdemes ezeket rögzíteni és tanulmányozni. Míg az 1992-es évekig az élettörténeteket lehetetlen volt írószerszeggel lejegyezni, mivel a kézírás nem tudja tartani az iramot a beszéd folyásával, és egyetlen magnó elégtelen volt több kutató számára, az 1993-as kartotéklapok a felvételek átírásait, lejegyzéseit tartalmazzák. 1992-ig a lejegyzések 1 és 20 kartotéklap közötti terjedelműek voltak, az 1993 utáni egyes dokumentumok már 12 és 76 kartotéklapot tartalmaznak, amelyeket a terepkutatások vezetője, Nicolae Bot és az általa irányított egyetemisták írtak át.

Tartalmi szempontból a kartotéklapok a következőket tartalmazzák: 1. A felvétel kontextusára vonatkozó feljegyzések. 2. A mindennapi élet-ről szóló tudósítások. 3. A közösség történetére, a falubeliek fontosabb elfoglaltságaira, a munkaeő szezonális migrációjára, az élelemvásárlásra, az élelmiszerek elkészítésére stb. vonatkozó személyes narrációk. 4. A háborúval kapcsolatos személyes narrációk (emlékek a második világháborúból). Módszertani szempontból: 1. Az írás a személytelen, vélhetően objektív formáktól a személyes beszédmód felé fordul: az általánosító fogalmazásformák helyett a kutatók az első és harmadik személynek megfelelő névmásokat kezdik használni. 2. A kutató rögzíti a beszélgetőtárs szövegét és lejegyzi, anélkül, hogy módosítana rajta. 3. A klasszikus etnológiai kutatási témák, mint a falu története, a falubeliek fontosabb elfoglaltságai, az élelmiszerek elkészítése, szubjektíven átfogalmazódnak. A beszélgetőtársat a kutatók arra buzdítják, hogy személyes tapasztalatokat

¹¹ Vasile Filip, az 1976-os, 1977-es, 1978-as terepkutatások egyetemista résztvevőjének visszaemlékezése szerint: „Türellemmel fegyverkeztünk fel, hogy az emberekben inkább a beszélgetés érzését keltsük, mint az interjúzásét. Először hagytuk, hogy meséljenek arról, ami őket érdekli, vagyis ami örömet okoz nekik: a háborúról, a katonaságról, a gyermekekről, erről-arról. Hagytuk, hogy meséljenek, és a magnetofont csak akkor indítottuk el, amikor a tényleges témához értünk.” Eleonora Sava által készített interjú, 2011. 07. 22.

összon meg. Ezek a témák újszerű fogalmakkal egészítik ki az etnológus addigi érdeklődési körét, ilyenek a szezonális munkaerő-migráció, avagy az élelmiszerek beszerzésének módja. 4. A kortárs szóbeli történetmondás iránti érdeklődés felerősödött, abból a megfigyelésből kiindulva, hogy a mesélők személyes tapasztalat narratívumai népszerűbbek, mint az epikus műnem hagyományos műfajai (mese, legenda, adoma). 5. A kutatók figyelme a világháborús narrációkra irányult, figyelembe véve ezek illékonyágát (a harcokban részt vevő mesélők előregedése és elhalálózása következtében) és a tényt, hogy a katonáskodás folklórja addig csupán általánosságban (vagy „túlnyomórészt a lírai modellek alapján megverselt alkotóelemei szintjén”, Fruntelată 2004: 9) került tanulmányozásra.

Következtetések

Módszertani szempontból az ACFC összképet nyújt a kommunista időszak és a rendszer bukása utáni néhány év folklorisztikai gyakorlatáról, arról a periódusról, amely jelentős módszertani változásokat eredményezett: a *folklórt mint népművészeti tárgyat* tételező statikus felfogástól, amely elsősorban az *művészi szövegek gyűjtésére* koncentrált, majd az *ünnep-, rítus- és ceremónialeírásokra*, úgy, hogy ezek megfogalmazásában az igék örök jelen ideje és a személytelen névmások domináltak, eljutottak a népi kultúra egy dinamikusabb felfogásához, amely érdeklődik a *mindennapi, apró, mulandó dolgokban is megnyilvánuló élet iránt*, olykor a társadalmi viszonyok iránt is, és ezt a váltást a történetmondásnak *megfelelő igeidők szerepeltetése*, illetve az első és harmadik személyhez tartozó névmásformák megjelenése tükrözi.

A kolozsvári etnológusok, a többi kelet-európai kutatóhoz hasonlóan, rövid és gyakori kiszállásokat végeznek a terepre, ahhoz, hogy aprólékos, leíró jellegű adatgyűjtést végezhesenek. Tették ezt nyugati kollégáiktól eltérő módon, akik a hosszú távú kutatást gyakorolják, kétféle, *elméleti* és *analitikus* (a mélyvizsgálatot használva) megközelítésben, valamint gyakran a kettőt kombinálva is.

A kutatási téma szempontjából az archívum az irodalmi folklór, a kalendarisztikus és családi szokásleírások és az ünnepek iránti érdeklődést tükrözi, de sok esetben befogadja a kutatók személyes kutatásait is (pl. a Nicolae Bot által vezetett kutatások a temetkezési szokásokra

koncentrálnak, amelyeket doktori dolgozata és más tudományos dolgozatok kiadása miatt kutatott). Azok a nyugati kutatók, akik ugyanazokban az évtizedekben romániai terepmunkát végeztek, a család szociális struktúrái, a falusi gazdaság, a szóbeli hagyományok, a vallás, a rítusok, a munkaerő migráció iránt érdeklődtek (Kideckel 2000: 45–48). Az 1993 utáni kartotéklapokból szembetűnik azoknak a témáknak az előtérbe helyezése, amelyek kezdenek közelíteni a nyugati kutatókéihez.

Tekintve, hogy az archívum a nagyközönség számára hozzáférhetően volt, csupán szűk szakmai réteg látogathatta, tartalmaz a tudományos ateizmust népszerűsítő, a népi vallásosság bármiféle elemének kiirtására törekvő kommunista ideológia által tiltott kéziratokat is (terapeutikus orvosló mágia, szerelmi ráolvasások, betegségekkel kapcsolatos ráolvasások, mitológiai lényekre vonatkozó narratívumok). Mindaz, ami nyomtatásra került, erőteljes politikai cenzúrán esett át. Ez az egyik oka annak, hogy az archívum dokumentumainak nagy része mindmáig kiadatlanul maradt.

Mivel az archívum olvasója csak román szakember lehetett, ezeknek a terepkutatásoknak a tétje nem a külső láthatóság/elbírálás volt. A kommunista országok vasfüggönye mögé zártan, a Romániában zajló tudástermelés kizárólag belső pályákon valósult meg. A kutatások értékesítésének a nemzeti kultúra terében kellett megtörténnie. A nyelv miatt, amelyen a tanulmányok íródtak (románul), a könyvek és újságok forgalma miatt, amelyekben megjelentek (az országhatárokon belül), a tudományos és akadémiai értékelés sajátossága miatt (belföldi viszonyítási eszközök), amiatt, ahogyan az archívum elérhetőségét szabályozták (kizárólag szakemberek számára), az etnológiai tudástermelés nemzeti keretek közt rekedt.

Jelen elemzésben az ACFC archívumi állományát a helyi kulturális örökségről való diskurzus részeként határoztam meg, amely az archivált kartotéklapokon a folklórt/a népi kultúrát szubjektív módon konstruálta meg, a terepjárás nyomán nyert adatok szubjektív szűrése, a korszak episztemiológiájához és módszertanához igazodás által. A terepmunkában egyik évtizedről a másikkra bekövetkező változások lehetőséget adnak e diskurzus egyfajta korszakolására, a paradigmaváltások követésére, amelyek által megvalósult az átmenet a folklorisztikáról az etnológiára.

Fordította Tasnády Erika és D. Haszmann Orsolya

Szakirodalom

- ATKINSON, Paul
1990 *The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality.* Routledge, London
- BÂRLEA, Ovidiu
2008 *Metoda de cercetare a folclorului.* Editura Reîntregirea, Alba Iulia (Eredeti kiadás:1969)
- CARAVIA, Paul
2000 *Gândirea interzisă: scrieri cenzurate. România 1945–1989.* Editura Enciclopedică, București
- DATCU, Iordan
2005 Etnografia și folcloristica românească în anii 1948–1958. In: Uő: *Alte contribuții la etnologia românească.* Editura Universal Dalsi, București. 142–190.
- FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra
2004 *Narațiunile personale în etnologia războiului,* Editura Ager, București
- HEDEȘAN, Otilia
2007 Az élettörténet és a hivatás újraalkotása. In: JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Anna – KESZEG Vilmos (szerk.): *Emberek, életpályák, élettörténetek.* (Kriza Könyvek, 30.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 129–150.
- 2008 Doing Fieldwork in Communist Romania. In: MIHĂILESCU, Vintilă – ILIEV, Ilia –NAUMOVIĆ, Slobodan (eds.): *Studying Peoples in the People's Democracies II. Socialist Era in Anthropology in South-East Europe.* Halle Studies in the Anthropology of Eurasia. Volume 17. LIT Verlag, Berlin, 10–40.
- IOSIF, Corina
2011 Legitimitatea producției de cunoaștere între cercetarea fundamentală și piața cercetării: cazul folcloristicii. In: CUCEU, Ion –CUCEU, Maria (eds.): *Metode și instrumente de cercetare etnologică. Stadiul actual și perspectivele de valorificare.* Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 247–256.
- KIDECKEL, David
2000 Alteritatea absolută: antropologia occidentală și economia politică est-europeană. In: MAGYARI-VINCZE Enikő – QUIGLEY, Colin (eds.): *Întâlniri multiple. Antropologi occidentali în Europa de Est.* EFES, Cluj-Napoca, 41–66

MIHĂILESCU, Vintilă

2007 *Antropologie. Cinci introduceri*. Polirom, Iași

2008 Quelle anthropologie pour quelle société? Société postpaysanne et ethnologie postnationale en Roumanie. *Anthropologie et Sociétés* 32. (1–2) 217–239.

OLTEANU, Antoaneta

2008 Teaching Anthropology in Romania. *Studia Ethnologica Chroatica*. Vol. 20. 1. 149–159.

POP, Mihai

1967 *Îndrumător pentru culegerea folclorului*. Casa Centrală a Creației, București

1998 *Îndrumător pentru culegerea folclorului. Folclor literar*. Vol. I. Editura Grai și Suflet–Cultura Națională, București, 95–150.

ROSTÁS Zoltán

2003 *Sala luminoasă. Primii monografiști ai școlii gustiene*. Paideia, București

ZANE, Rodica

2007 *Etnologie la timpul prezent*. Editura Universității, București